

Симфонија Цркве и државе

Увод

Почетком 4. века Црква излази из принудне изолованости и прима свет под Своје Свето окриље. Свет доноси своје страхове, сумње и искушења, а Црква је позвана да угаси очај и порази гордост. Како је приметио Георгије Флоровски, то је било време необичног културног несклада, јер су се сударила два учења: хеленизам и хришћанство. Био је то тежак сукоб, иако Црква никада није порицала културу, напротив хришћанство је дало допринос ризници хеленске културе, па је тако Александријска богословска школа утицала на касноантичку философију. Стари свет поново је рођен и преображен у тој напетост борби, а унутрашњи живот античке цивилизације морао је да буде подвргнут темељном превредновању. Борба је трајала дуго и окончана је рођењем нове цивилизације, коју можемо да означимо као византијску. Наравно, треба напоменути да је вековима потојала само једна хришћанска цивилизација и на Истоку и на Западу: она је рођена на Истоку, док се цивилизација названа западном појавила много касније. Нова византијска култура била је велика синтеза, нови хеленизам, који је био христјанизован и оцрквљен. То није био прерушени паганизам, како је тврдио Адолф Харнак, нити хеленизација хришћанства него је хеленизам био снажно пресечен мачем хришћанског Отривења, древне традиције су задржане и неговане, али су биле подвргнуте хришћанској реинтерпретацији. Иако је Империја постала хришћанска, из ње већ у 4. веку почиње бекство у пустињу, дакле монаштво. Георгије Флоровски истиче да је хришћански став према историји и култури антиномичан, јер хришћанство објављује суд над историјом и подразумева кретање према ономе што је иза историје. Хришћани не треба да буду обузети историјом, они су позвани да је надиђу ради есхатологије као испуњења. Владимир Соловјев писао је да су Византинци били побожни у вери, а непобожни у животу, али несумњиво је да је Црква са својим богословљем, светотајинским животом и подвижништвом надживела византијску идеју оцрквљене Царевине.

Однос Цркве и државе у Константиново доба

Симфонија између Цркве и државе почиње у периоду владавине Константина Великог. Већина хришћана су Константинову победу над Максенцијем видели као дело Божијег промисла и сматрали су га Божијим изабраником, а и сам цар Константин истицао је схватање да му је Божанска воља поверила управљање светом. Било је потребно постепено одредити место Цркве у постојећим структурама Римске царевине и дефинисати место цара у новој еклисиологији. После објављивања Миланског едикта Константин Цркви даје повластице да би потврдио истинитост свога обраћења, Цркву и свештенство ослобађа свих редовних пореза према држави. Константину је било јако стало да утврди лични и материјални статус свештенства, при чему можемо да разумемо обавезу царског мешања у Цркви, до чијег му је јединства и стабилности у Царевини посебно било стало. Култ и вера постају ствар државе, а еклисиолошке структуре биле су обликоване на основу административних структура Римске царевине. Епископ је управљао Црквом у граду и у његовим провинцијама, а епископ метрополе имао је власт над епископима провинције. Канон 6. Никејског сабора може

да буде протумачен као изведена основа за формирање патријархата у административним центрима Римске империје. Константин 324. године постаје једини владар Империје и тада још више истиче првенство хришћанске вере, борећи се против јеретика, чије окупљање забрањује у настојању да их врати правоверју ради осигурања јединства Царевине, што ће следити и каснији цареви. Због јаког паганског језгра унутар Сената и града Рима, Константин је своју престоницу преселио у хришћански Константинопољ. Он је још увек носио титулу *pontifex maximus* и у том светлу треба посматрати његову улогу на Првом васељенском сабору, који као катихумен сазива, отвара га и потврђује одлуке, без чега Сабор не би имао екуменски значај, а његове одлуке не би имале обавезујући карактер. За описане Константинове надлежности Јевсевије Кесаријски употребио је израз „епископ оних изван“, дакле оних који позвани да буду укључени у Тело Цркве. Видимо да је у својим текстовима Јевсевије Кесаријски Константину поверио апостолску службу за све оне који су ван Цркве. Свакако да је Јевсевије много утицао на уобличавање теоријског односа између Цркве и државе у 4. веку, као и на саму царску политику. У том теоријском односу сажето је неколико елемената: хеленски утицај, који налазимо у култу цара, нарочито јак у источним провинцијама Царевине, затим хришћански елемент који се огледа у схватању да као што Христос приводи небо и земљу Оцу, тако Константин приводи све људе на земљи Христу и припрема их за Његово Царство. Такође, приметан је и апспект старозаветног поимања Царства, што је повезано са Павловим учењем о хришћанском универзализму, изложеном у 1. Кор 2 и Рим. 13, 1 - 7, које је битно утицало на формирање односа Цркве према власти и покоривања народа Божијег цару. То је за последицу имало виђење цара као вође народа Божијег, при чему га Јевсевије Кесаријски пореди са Мојсијем.

Идеја симфоније у каснијим вековима

Било је неизбежно да Оци Цркве рано почну да се супротстављају моћи царева, попут Светог Јована Златоуста, величајући свештеничку службу која надмашује царску, такође и Свети Максим Исповедник, који пише да цар нема свештеничко достојанство јер није посвећен, његово место је међу лаицима и он нема право да се меша у догматско учење и да тумачећи каноне. Амвросије Милански такође позива цара Теодосија на јавно покајање, као што ће патријарх Никола Мистик почетком 10. века забранити цару Лаву Шестом да уђе у Свету Софију и учествује у литургији због његовог четвртог брака. Сматра се да је цар Јустинијан први, у 6. веку, артикулисао учење о симфонији између Цркве и државе. Учење је полазило од схватања да је хришћанска царевина остварено Царство Божије на земљи, а да хришћански цар заузима средиштење место. Јустинијанова Шеста новела одређује да су највећи Божији дарови подарени људима - свештенство и Царство. Прво је у служби божанских ствари, а друго за усмеравање и бригу о људским стварима, али оба дара произилазе из истог извора и регулишу људски живот. Зато цару ништа није важније од поштовања свештеника, као што се и они непрестано моле Богу за њега. Када је свештенство без мане и ужива поверење код Бога и када Царство краси **политеија** (праведност и врлина) која му је дата, биће остварена слога која људском роду пружа све што му је потребно. У рановизантијском периоду цар је био ликовно представљен као цар правде Мелхиседек, дакле као јединствена Христова пројава, па и као модел царског свештенства. Старозаветни Мелхиседек, који је унапред укинуо Закон и објавио време милости, цар који је попут цара Константина напустио паганство, симболизује владара християнизованог Римског царства.

Цар Јустинијан подржава светост свештенства које се моли за напредак Царевине, а његов трон ће трајати ако поданици сачувају Завет и поковавају се прописаним законима. Цар није клирик, али му је дат велики утицај у црквеном животу, назван је тринаестим апостолом. Хармонија у Царевини биће остварена ако сви поштују државне законе, које су прописали цареви, и црквене каноне које су донели сабори. Нагласак је стављен на јединство, на усклађивање онога што је одвојено, на њихово интегрисање.

Савремена раздвојеност Цркве и државе за Византинце не би имала никакав смисао и оправдање. Они Цркву и државу нису доживљавали као опречне појмове у међусобној сарадњи или сукобу, него су их сматрали јединственом целином. Између Цркве и Византијске царевине постојао је висок степен јединства и заједништва, није их било могуће међусобно раздвојити. На цара треба гледати као на Божијег намесника на земљи, овоземаљска царевина је одраз небеског Царства и Божије владавине, пише Јевсевије Кесаријски.

Западни аутори писали су о „цезаропапизму“ у Византији дакле о схватању да је цар, дакле световни владар, истовремено био и папа, врховни поглавар Цркве. Јустинијан у „Дигести“ говорећи о „дивном складу“ свештенства и Царевине нигде не помиње да је једно потчињено другом. Цареви су свакако имали велика овлашћења у црквеним пословима, вршили су избор патријарха између три кандидата која је предложио Синод, али њихова власт није била неограничена. Када су цареви хтели да наметну одређене верске одредбе, свештенство и лаици су се увек супротстављали. Показало се да су цареви какви су били Теодосије Други, Јустинијан, Ираклије, нарочито иконоборачки цареви, само силом и прогоном могли да контролишу Цркву. Најочигледнији пример узурпације налазимо код иконоборца цара Лава Трећег, који је себе желео да наметне као првосвештенка, а када му се цариградски патријарх Герман први супротставио, свргнут је. У „Еклоги“ Лав Трећи себе назива царом и првосвештеником, тврдећи да се на њега односе Христове речи упућене апостолу Петру. Лав је такође тврдио да само он има богомдано право да доноси законе и поправља људе, мада је јасно да је злоупотребио власт, као и потоњи цар Константин Копроним који је такође био тиранин и прогонитељ Цркве. Свака тежња за владавином над Црквом у Византији суочавала се са силом Светог, представљеном у монашком покрету (сетимо се Светог Теодора Студита). После победе над иконоборством царска идеологија није нестала него је морала да доживи промене и да пронађе компромис са Црквом, акценат је стављен на побожност династије Македонаца, што је подразумевало постојање неколико Светитеља из њихових редова. У време поменуте династије монаштво доживљава процват, настају нови манастирски комплекси на Светој Гори, Олимпу, у јужној Италији и на Сицилији. Правни зборник „Исагога“, чији је уредник био Свети Фотије, прописује да је цар потчињен јеванђелским заповестима и правилима Васељенских сабора, такође и кодификованом византијском праву. Према патријарху Фотију, најважнији чиниоци за функционисање државе су цар и патријарх, а мир и добробит поданика, како душевна тако и физичка, почивају на пуној слози цара и патријарха. У доба династије Комнина утицај Цркве је појачан, а у време Палеолога живот у Византији добија још наглашенији црквени карактер, а са исихазмом монаштво још већи црквени значај. У касновизантијском периоду цар више не доминира у црквеном животу, успостављена је равнотежа државне и црквене власти. О томе сведочи и чињеница да је идеја Византијске царевине обједињена у ликовном представљању Мојсија и Арона, а не више у представљању Мелхиседека, као у рановизантијском добу.

На Западу је под аргументима научно-критичког историјског истраживања напуштена предрасуда о „цезаропапизму“ који је био заснован на тврђењу да су цареви поред световне имали и врховну духовну власт, слично римским папама. Познато је да цареви

нису били рукоположени, нису имали право да хиротонишу нити им је припадала власт учења, па је јасно да није било „цезаропапизма“, осим у време иконоборачких царева који су гонили Цркву. Приврженици теорије о „цезаропапизму“ грешили су у томе што су целу хиљадугодишњу византијску историју видели као један непокретан систем. Тврђење да у Византији није било никаквог друштвеног развоја, него ју је карактерисао застој укоченог живота, напуштено је као ненаучно. Од таквог схватања треба одустати и по питању односа између Цркве и државе, јер је и тај однос кроз векове еволуирао. Већ су Оци попут Светог Атанасија Великог, Јована Златоустог и других тражили да античка римска традиција према којој је држава апсорбовала Цркву, буде напуштена, и да сфере духовне и световне власти буду јасно разграничене. Они су прогласили идеју о самосталности Цркве, која је била непозната античком свету. У каснијем периоду знамо да цар Михаило Осми који је склопио унију у Лиону никада није успио да сломи антиунионистичко уверење међу јерархијом, свештенством и народом, а да је његов наследник Андроник напустио унију са Римом. Јован Пети Палеолог је назван главним заштитком вере, али не и „врховним црквеним поглаваром“. Свакако да је слабљење Византије, која се никада није опоравила од крсташког освајања, условила равнотежу између царске власти и ауторитета патријарха, јер би у супротном обе стране биле угрожене..

Данас знамо да теорија симфоније или савеза Царевине и Цркве није била идеална и да захтева редефиницију. Савремени амерички теолог Стенли Харакас истиче да симфонија каква је постојала у Византијском Царству није представљала званично учење Цркве, јер не постоји догматска веза између православља и одређеног друштвено-политичког система. Православље не треба да служи неком политичком систему, задатак Цркве је да освешта све светске форме и да преобрази унутрашњи дух и душу свих форми. Савремена симфонија између Цркве и државе може да постоји не само у државама које означавамо као хришћанске, јер се руководе хришћанским вредностима, него и у државама које Цркви дозвољавају да дела кроз своје вернике који су слободни грађани у слободној земљи. То подразумева да Црква треба да ојача хришћанску свест код лаика, као и да на прикладан начин артикулише свест засновану на духовним вредностима у друштвеном животу, не губећи есхатолошку димензију. Црква не треба да се поистовети са државом, императив је да оне остану међусобно независне, а да држава подржава глас и интегритет Цркве. Однос Цркве и државе у савременим демократским друштвима подразумева партнерство и аутономију, држава треба да уреди и усклади односе са традиционалним црквама и верским заједницама, да регулисањем њиховог међусобног односа буду обезбеђени друштвена хармонија, унапређење друштвених вредности, пуно поштовање људских слобода. Црква са своје стране треба да уважи политичке структуре које је народ изабрао, али и да их унапреди тако што ће својим верницима усађивати моралне вредности и заузимати се у области социјалне мисије.

